

NAGY ZOLTÁN

AZ ŐRZŐ, AKI HÍRESSÉ TETTE A VASZJUGÁNI HANTIKAT

Nagyezsda Broniszlavovna Vjalova unikális ember. Kevés ember mondhatja el magáról, hogy saját járásának¹ leghíresebb embere. Márpedig Andrej Petrovics Aseulov, a kargaszoki járás adminisztratív vezetője úgy mutatta be Vjalovát a megye kultúrpolitikáért felelős vezető politikusainak, hogy „ő nemcsak a Kargaszoki járás, de talán az egész Tomszki megye leghíresebb embere”.² Különösen meglepőnek tűnhet ez akkor, ha tudjuk, hogy Vjalova hantinak tartja magát, vagyis egy igen alacsony presztízsű őshonos kisebbség képviselője abban a járásban, ahol a lakosság 90%-a orosz, a hantik száma pedig nem éri el az 1%-ot.³ Ki is hát ez a hanti asszony?

AZ ÉLETÚTJA

Nagyezsda Broniszlavovna Vjalova 1952-ben született a Tomszki megyében, a Vaszjugán folyó melletti Zabegalovkában. Számára családjának anyai ága a meghatározó, etnikus identitásának is ez az alapja. Anyai nagyapja⁴ ugyanis hanti volt, a Muraszov *nemzetségből*,⁵ tudomása szerint a Szinjáról származtak

1 Oroszország, Tomszki megye, Kargaszoki járás.

2 Egy megyei hírportál idézi a járás elsőszámú vezetőjét. Elérhetőség: <http://tomsknovosti.ru/master-sibirskih-vyrezanok>.

3 Vö: <http://www.kargasok.ru/>

4 A neve Szemjon Maximovics Muraszov.

5 Vjalova szóhasználata. A továbbiakban az ő szavait, szófordulatait, mondatait kurzívval jelölöm a szövegben.

a Vaszjugánra.⁶ Úgy tudja, nagyapjái eredetileg jól éltek, halásztak és vadásztak, de amikor egyre több orosz települt a közelükbe, a drasztikusan lecsökkent halász- és vadászterület miatt a Timre költöztek. Ismeretei szerint ott halt meg nagyapjának az első felesége és két fia is, fekete himlőben, ezért megmaradt három fiával visszaköltözött a Vaszjugánra. Itt találkozott össze az erdőben későbbi feleségével⁷ és annak testvéreivel, akik akkorra már árvaságra jutottak. A két legidősebb fiú megállapodott nagyapjával, hogy hűgukat hozzáadják, és együtt fogják nevelni annak három fiát, illetve hűgukat, Vjalova nagyanyját és öccsüket.

Anyai nagyanyjának családja hosszú utat járt be, mire a Vaszjugánra került. Az Omszki megyéből származó félig orosz, félig csuvas család az Amúr mellett próbálkozott – sikertelenül – aranyosással, majd onnan utaztak Tomszkba, ahonnan a remélt halász- és vadászszakmánya vonzotta őket a Vaszjugán mellé. Itt haltak meg Vjalova dédszülei, és itt adták nagyanyját férjhez a bátyjai.

Vjalova nagyapját 1942-ben letartóztatták, mert a családja számára titokban halászott, nem is tért többet haza. Édesanyja⁸ gyerek volt még, amikor a család férfi nélkül maradt, és nehéz helyzetének köszönhetően Vjalova – akárcsak húga és unokatestvérei is – törvénytelen gyerekként született. Nemzőapja⁹ orosz volt, a járasközpontoz közeli településről, de egyáltalán nem tartották vele a kapcsolatot. Anyja végül férjhez ment egy fehéroroszországi lengyel férjhez,¹⁰ akinek a nevét Vjalova később családi és apai névként fel is vette. A nevelőapja szülei a németek által megszállt területen voltak partizánok: egy házkutatás során öt gyerekként az ágy alá rugdosták, amitől mozgássérült lett élete végéig. Fejsérülését, ami miatt fémlemez volt a koponyájában, akkor szerezte, amikor az árvaház felé utazva – nevelőapja szüleit végül kivégezték – kiugrott a vonatból, és megszökött.

Vjalova tíz évesen kezdett iskolába járni az Uszty-Csizsapkai internátusba. A faluban két bentlakásos iskola volt, egy a kitelepítettek gyerekeinek, egy pedig az őshonos „osztják”¹¹ gyerekeknek, illetve a csonkacsaládokból származóknak. A két iskola közül az „osztják” internátusnak volt kisebb presztízse, a másik iskolában tanulók sokat csúfolták az itt lakó gyerekeket, Vjalovákat pedig különösen sokat bántották, mert törvénytelen gyerekek voltak. Ekkor már Zabegalovkából átköltöztek Uralkába, ahol ugyancsak sok bántás érte őt osztjáksága miatt, hiszen a faluban rajtuk kívül csak kitelepített családok éltek.

Mivel igen későn kezdte az iskolát, húsz éves volt, mire az akkor kötelező tíz osztályt befejezte. Szeretett volna felvételizni Tomszkba matematika-fizika szakos tanárnak, de őszszesedett az utcán, másfél hónapra kórházba került, lemaradt az egyetemről. Először szülei falujának művelődési házában, a klubban kezdett dolgozni, majd hajdani internátusa iskolájában kezdett el matematikát tanítani. Nyugdíjazásáig különböző iskolákban tanított elsősorban készség- és természettudományos tárgyakat, illetve dolgozott művelődési házakban népművelőként és még mozigépészként is, valamint könyvtáros is volt – ehhez végzettséget is szerzett.

6 A Muraszovok valóban nem sorolódnak az eredendően vaszjugáni hanti családok közé (Nagy 2007), ugyanakkor az anyakönyvi feljegyzések szerint a 19–20. század fordulóján már többen éltek közülük a Vaszjugán mellett, különösen Uszty-Csizsapka településen. Vjalova saját készítésű családfája szerint már az ükapja is itt született, 1867-ben. A család minden bizonnyal alexandrovói hanti, egy Muraszovo nevű település volt is az alexandrovói járás területén.

7 A neve: Anna Gorgyejevna Pojegyinkova

8 A neve: Agrafena Szemjonovna Muraszova

9 A neve: Ivan Szosznyin

10 A neve: Broniszlav Gyemenytyjevics Koszikovszkij

11 A helyi szóhasználatban osztjáknak nevezték a hantik mellett a szölkupokat is.

Az orosz és lett ősöket is számon tartó Viktor Vjalovval¹² Naunakban házasodott össze 1970-ben. Viktor családját a sztálini időkben kétszer is kulákká nyilvánították, és ide telepítették. Őt gyermekük született: Viktor, Olga, Valentyina, Lev és Jelena; és ebben a pillanatban tíz unokájuk van. Bondarkában élnek, a járásközponttól, Kargaszoktól hat kilométerre, egy immáron minden közösségi szolgáltatás nélküli faluban. Gyerekeik, unokáik külön költöztek. Férje is és ő is nyugdíjasok.

Igen korán, 46 évesen vonult nyugdíjba: bár az északi területeken korengedménnyel nyugdíjazták az embereket, de ehhez a korai időponthoz az is hozzájárult, hogy az iskoláját megszüntették. Idejét kitöltő elfoglaltságot keresve kezdett el kézművességgel foglalkozni. Különböző mesterségeket próbált ki: fára vésett képeket, nyírkéreg edényeket készített, vesszőkosarokat font, gyöngyöt szőtt, horgolt, varrt, babákat készített. Ez egybeesett azzal, hogy „2000-ben aktivizálódtak az északi népek mozgalmái” (Vjalova 2015a: 5), ezért feltámadt érdeklődése a vaszjugáni hantik kultúrája iránt, és a helyben elérhető könyvekből utána olvasott a témának. Egyre aktívabban kapcsolódott be a hanti nemzetiségi kulturális csoportok életébe: a járásközpontban obscsinát¹³ alapítottak, majd 2004-ben megalapították az Aj-Pjajah¹⁴ klubot, amelynek célja a hanti hagyományok feltárása, kutatása és propagálása volt. A klub közel tíz évig működött.

2002-ben talált rá arra a műfajra, amelyben igazán megtalálta önmagát, a papírkivágásra. Egyszerű fehér papírból kisolló segítségével, mindenféle előrajzolás és tervezés nélkül képeket vág ki, amiket ma már általában színes háttér elé ragaszt, és fóliával is bevon. Képei egyediek, még önmaga számára is megismételhetetlenek, *minden másolás mintha önmaga paródiája lett volna, így fel is hagyott ezzel*. Kivágásai aprók, légiesen könnyedek, ritmusosak, igen sűrűn sorakoznak egymás mellett. A keretben hanti motívumokra emlékeztető díszítés fut, ami stilizált állatokat és növényeket ábrázol. A figurákat hol „negatívban”, hol „pozitívban” mutatja. Pengével is próbált dolgozni, de az eljárás túlságosan szögletes kivágásokat eredményezett, nem tudta kellő aprólékosággal követni a figurák sziluettjét. Kivágásai egyre híresebbé tették, az áttörést a 2010-es kargaszoki kiállítása hozta meg, ekkor, a kiállítás látogatottságának, illetve az öt felkapó sajtó egymás után megjelenő cikkeinek köszönhetően gyakorlatilag az egész járás megismerte a nevét.

Már 2010 előtt hozzáfogott ismeretterjesztő munkájához is. Óvodákat, iskolákat keresett fel a gyerekek életkorának megfelelő hosszúságú előadásokkal, amelyekben a hantik életéről, a természetéről mesélt, illetve rövid, az idő előrehaladtával egyre inkább versbe öntött történeteket mondott nekik. A hantinak mondott történetekbe eleinte csak néhány hanti szót csempészett, ma azonban már két nyelven mondja el őket, párhuzamosan hantiul és oroszul. Az előadások közben tematikus kivágásai segítségével mutatja be, magyarázza a történetet, illetve fából, ruhaanyagból készült bábokkal játssza el őket. Az ismeretterjesztő előadásokat alkalmanként fényképek kivetítésével kíséri, és a maga által készített használati tárgyakat is megmutatja, körbeadja. Minden előadását úgy vezeti be, hogy dorombján néhány dallamot eljátszik. Előadásainak témája a helyi természet mellett a vaszjugáni hantik életéről szól, a maga készítette tárgyakat, meséket hanti örökségként találja, illetve hanti ruhába is beöltözik minden alkalommal, hogy ezzel is kifejezze etnikus hovatartozását.

Vjalovának feltett szándéka volt, hogy a hantik kultúráját megismertesse, elismertesse. Ennek eszközüül a népművészetet választotta (Vjalova 2011: 91), mert a gyerekek szerint alapvetően a tárgyakon keresztül ismerik meg a világot (Vjalova é. n.: 1) – márpedig ő első-

12 A neve: Viktor Ivanovics Vjalov

13 Elsősorban az északi kishnépek által alapított gazdasági szövetkezeteket értik e szó alatt.

14 Jelentése Vjalova szerint 'mindent egy rakásba'. (Vö. Mogutajev 1996: 35.: ай пях – в одну кучу – egy rakásba, halomba.)

sorban a gyerekekhez kívánt szólni. Éppen ezért tartja olyan fontosnak azt, hogy az előadásai szórakoztatóak legyenek, hiszen a fiatalok csak így hajlandóak tanulni. „Azt szeretném, hogy a következő generáció ne felejtse el a történelmünket, hagyományainkat, az elmúlt életmódot. Az újtól nem elzárkózva felidézni és tisztelni kell a régit is.” (Petrucsenko 2010: 135.) Őráit éppen ezért általában a következő figyelemfelkeltő frázissal szokta kezdeni: *Srácok, most valami olyat mesélek nektek, ami nincs az interneten.*

A népművészet és a hanti kultúra felemelése Vjalovánál oly szorosan kapcsolódik egymáshoz, hogy kézműveskedésének kezdetét is az őslakos népek mozgalmainak kezdetéhez kapcsolta (Vjalova 2006: 46). Magát megmentőnek, őrzőnek tartja:

Берегиня, Берегиня,
Свои корни берегу.
Берегиня, Берегиня,
Тебя людям покажу.

Őrző, őrző,
Gyökereim megőrzöm.
Őrző, őrző,
Az embereknek megmutatom. (Vjalova 2011: 91.)¹⁵

Vjalova mára a Kargaszoki járás brandje (Elliot–Davies 2006), védjegye lett. Kívágásaiból képeslapsorozatok, hűtőmágneseket készítenek, kispéldányszámú helyi kiadásokban megjelenítik illusztrált verseit, pólókra, ingekre felfestve árulják őket, sőt még az autó hátsó ablakára vagy éppen a ház homlokzatára ragasztható matricákon is fel lehet őket fedezni. *Szibériai papírkívágások* címmel (Vjalova 2013a) önálló albuma jelent meg; illetve egy mesekönyvhöz (Mejko 2014) is készített illusztrációkat. Kiállításával, előadásaival bejárta az egész járást, megyét, de szerepelt Moszkvában, Abakánban, Novoszibirszkben, Szurgutban, Hanti-Manyszijszkban és természetesen Tomszkban, sőt meghívták Kínába, Harbinba is. A Tomszki Pedagógiai Egyetemen tanfolyamot is tartott, de állandó szereplője kiállításával, előadásaival a környék szinte minden nemzetiségi fesztiváljának, kézműves táborának, vásárának. Számtalan elismerésben, kitüntetésben részesült.¹⁶ 2013-ban művészete felkerült a *Szellemi Örökség Tomszk megyei Listájára*,¹⁷ 2014-ben pedig a Tomszk megyei közgyűlés az „alkotó személyiség” kategóriában ítélte neki „Az év asszonya” titulust, indoklása szerint „az északi őshonos népek kultúrájának és tradícióinak feltámasztásáért és népszerűsítéséért, és a felnövekvő nemzedékeknek a szülőföld történetének szeretetére való neveléséért”.¹⁸ Ugyancsak ebben az évben nyerte el „a kultúra területén tanúsított önfeláldozó munkájáért” kitüntető címet is a járási közgyűléstől.

A MUNKÁSSÁGA

Vjalova ma a legismertebb vaszjugáni hanti ember. A már említett a járási vezető szavai szerint „Nagyezsda Vjalova képei tették híressé a vaszjugáni hantikát, ha nem is az egész világon, de számos szegletében mindenképpen.”¹⁹ Őt tekintik a hantik nagykövetének, „neki köszönhetően tudnak ma már sokan a vaszjugáni hantikról”. Vjalova szerepét igazából akkor tudjuk becsülni, ha tudjuk, hogy az utóbbi évtizedekben a vaszjugáni hantik

15 Saját szöveghű, nem irodalmi igényű fordításom – N. Z.

16 Ezeket önálló fejezetben sorolja fel albumában is.

17 Наследие... = http://www.sokik.ru/vyalova_n_n_v_smi-3003.html

18 Поздравляем и гордимся!!! = <http://www.sokik.ru/news-5961.html>

19 Мастер сибирских вырезанок = <http://tomsk-novosti.ru/master-sibirskih-vyrezanok>

gyakorlatilag nem szerepeltek sem az egyes települések, sem a járás, és főleg pedig nem a megye nyilvános diskurzusaiban. Ez a láthatatlanság demográfiai, társadalmi, gazdasági, politikai okokra is visszavezethető, de egyik legfontosabb oka az egzotizmus hiánya volt: a vaszjugáni hantik kultúrája korán eloroszosodott, szembenűnő, a többségi társadalom érdeklődését kiváltó eleme alig volt, nem volt olyan kulturális szimbóluma, olyan művésze, etnikus vállalkozója, ami, vagy aki felhívta volna magára és rájuk a figyelmet. A vaszjugáni hantik etnikus, önálló kultúrával rendelkező, akár megbecsülést is kiváltó nép helyett lumpenizálódtak, szomszédjaik marginalizálódott szegénységi csoportként viszonyultak hozzájuk, ezért nem volt helyük a megye kollektív emlékezetében sem. (Nagy 2016.) Ebben a helyzetben vált Vjalova neves művésszé, hírességgé, aki öndefiníciójában elsősorban hantóságára hivatkozott, magát a hantik képviselőjének, zászlóvivőjének tekintette, ráadásul a helyi nyilvánosság fórumain talán még inkább annak tekintették őt. A járás közvéleménye ráismert benne a köztük élő egzotikus etnikai kisebbségre, aki felkeltette a figyelmüket, és érdeklődésüket saját népük felé irányította.

Mindezek ismeretében nem meglepő az, hogy Vjalova művészetét környezete autentikus vaszjugáni hanti művészetnek tekinti. Maga Vjalova is így reflektál saját művészetére, de az ő megfogalmazása sokszor jóval óvatosabb. Elsődleges hivatkozási alapja éppen ezért szinte mindig az, hogy az ihlet, a motívumok, a technikák és a történetek elsősorban gyerekkorából jönnek: *gyerekkoromból jól emlékszem. Az egész munkásságát is azzal indokolja, hogy gyerekkoromban is azt láttam, hogy körülöttem mindig mindenki csinál, alkot valamit.* (Vjalova 2010: 126.) Megfogalmazásának óvatossága érthető is, hiszen szülei nem hanti közegben, nem hanti módon éltek, a család egyetlen hanti felmenője, anyai nagyapja Vjalova születése előtt éppen 10 évvel halt meg, így nem volt lehetősége az akkoriban gyökeres változáson átmenő vaszjugáni hanti kultúrát belülről megismerni. Forrásai felvillanó gyermekkori emlékei mellett elsősorban irodalmiak: nyugdíjba vonulása után kezdett el olvasni a vaszjugáni hantikról, képzőművészeti motívumokat, mintákat Lukina keleti hantik ornamentikájáról szóló albumában (Lukina 1979) talált, sokat forgatta Sirelius naplóját is, amiben egy őse fényképét is felismerni vélte (Sirelius 2001: 39), történeteinek pedig – amik *a gyerekkorom emlékei közül úsznak elő* – fontos forrása egy folklórgyűjtemény (Kulemzin–Lukina 1973).

Érdemes néhány témára részletesebben is kitérni, amit alkotásai vetnek fel. Eddig körülbelül hetven babát készített, de egy részüket már elajándékozta. Ezek az *amulett-babák* viszonylag nagyok, dísztelen ruhába vannak öltöztetve, a belsejükben egy ruhaanyagból készített henger segíti azt, hogy megálljanak a lábukon. Hogy a vaszjugáni hantik milyen babákat készítettek, források hiányában ma már nem tudjuk, de a hanti babák általában jóval kisebbek, mint az általa készítették, belül üresek, díszes ruhát kapnak. Dorombjátéka sem emlékeztet a vaszjugáni hantikéra, hiszen az általa használt doromb az Altáj vidékéről származó fém hangszer, míg a vaszjugániaké elsősorban csontból, esetleg fából készült, az alakja és a megszólaltatási módja is más volt: nem az ujjunkkal kellett megpengetni, hanem egy zsineget kellett meghúzni. (Tucskova 2001: 126.) Az általa készített hanti táskák, hátizsák hímezésének köszönhetően elsősorban az ajándékboltok szuvenir tárgyaiira hasonlít, az általa használt hanti név pedig nem hátizsákot, hanem tütartó táskát jelent.²⁰ Ezenkívül táskákat, de takarókat is készít foltvarrásos technikával: *Az amerikaiak azt mondják rá, patchwork. De a hantik is mindig foglalkoztak ezzel, hagyományosan.*

20 „Кавлак - сумка с отделениями для хранения иголок, ниток и другой мелочи” (Mogutajev 1996: 93).

Az a művészeti ág, ami igazán híressé teszi, az egyedinek tartott papírkivágási technikája. Ennek semmilyen hanti előzménye nincsen,²¹ ezt Vjalova maga sem állítja. A technika egyértelműen gyerekkorára emlékezteti: édesanyja újságpapírból vágott ki függönyöket, amiket állat- és faágmintákkal díszítettek, a polcokat csipkésre kivágott papírokkal fedték le, maga pedig sok szalvétát, poháralátétet vágott, az ablakokra hópihéket készített. Sokkal előbb ismerte meg a papírkivágást, mint a rajzolást, bevallása szerint ceruzát először csak az iskolában látott. Megjelent interjúiban, a vele készített beszélgetésben azt hangsúlyozta, hogy technikája egyedi, nincs analógiája sehol a világon,²² előképei pedig csak ezek a halvány gyerekkori emlékek. Míg korábban arról beszélt, hogy megpróbálta a technikát nyírkéregre is átvinni, de sikertelen volt a kísérlete (Vjalova 2006: 47), ma egyre gyakrabban úgy interpretálja, mintha a kivágás eredetileg hanti nyírkéreg-díszítési technika lett volna, ezt ismerte meg először, ezzel kezdett dolgozni, és később csak ökológiai okokból vitte volna át papírra, hogy ne kelljen emiatt a fákat bántania.²³

A sajtó hajlandó volt ezt a technikát sajtóként, hantiként elismerni: „ez egy sajátos díszítőművészeti forma, ami a hantik között szélesan elterjedt”.²⁴ Sőt technikájának rokonítása a hanti díszítőművészeti hagyományokkal a néprajzi szakirodalomban is felbukkant. Rüngyina szerint papírkivágásai ténylegesen rokoníthatók a hanti nyírkéreg technikával (Rüngyina 2013). E kapcsolat mellett szólnak azok az érvek, amelyek szerint mindkét technikában sablon nélkül dolgoznak; a formákat kiadó vonalak nem egyenesek; az általános kompozíciós elvek létezése ellenére minden motívum megismételhetetlen, komoly szerepe van az improvizációnak. A hasonlóságnak kompozíciós elemeit is felismerni véli: a vaszjugáni hanti nyírkéreg-díszítés mindhárom kánonja – cikcakkvonalak aszimmetrikus kiágazásokkal, rombusz-sorok, stilizált állat-, elsősorban medveábrázolások – felfedezhető Vjalova művészetében is, sőt a szüzsészerű ábrázolások technikáját – kerekded keretben bonyolult, gyakran szimmetrikus formák adják ki a történetet – is azonosnak látja. Magyarázata szerint ennek oka az a tradicionális világlátás, ami Vjalovára ugyanúgy jellemző, mint a vaszjugáni hantikra. Ugyan Vjalova meghatározóan nem hanti környezetben nőtt fel, Rüngyina lehetségesnek véli a hagyományok átörökítését, meghatározóan tudatalatti módon, és nem veti fel annak lehetőségét, hogy akár a vaszjugáni hanti motívumok gyakori tanulmányozása – amit Vjalova sarokkönek tekint művészi kialakulásában – is lehet oka a vitathatatlanul tűnő hasonlóságoknak. Vagyis az eredendően maga által sem hantinak tartott technikát egyre inkább maga Vjalova is, a sajtó is, sőt a szakirodalom is autentikus hanti technikaként kezdi el értelmezni, ami alapvetően befolyásolja művészetének recepcióját.

Hasonló utat lehet nyomon követni előadásainak hanti nyelvében. Mint említettem, eleinte csak szavakat illesztett be az orosz szövegbe, ma azonban már egyértelműen kétnyelvűek az előadásai. A nyelvhasználat önmagában is meglepő, hiszen ma a Vaszjugán folyó mellett már csak egy-két idős hanti él még (vagy csak nem értesültem a halálukról),

21 Hacsak arra nem gondolunk, hogy Sirelius a nyírkéreg díszítés öt lehetséges módja közül az egyiknek a kivágást nevezi (Lukina–Szokolova–Száji 2005: 193).

22 A papírkivágás Kinában igen elterjedt művészeti ág, 2009 óta része az UNESCO világörökségi listájának (vö. McCormick–Kennedy White eds. 2011. Paper Cutting: 285.; Terebess Ázsia Lexikon; Tóth 2010. A világ más pontjain is ismert technika a papírkivágás, Európában legismertebb formája a 18. századtól igen népszerű árnykép technika, melyek közül minden bizonnyal a Hans Christian Andersen készítette „sziluettek” a leghíresebbek:

Hans Christian Andersen's Paper Cuts in The Royal Library. Elérhetőség: <http://wayback-01.kb.dk/wayback/20101108104614/http://www2.kb.dk/elib/mss/hcaklip/index-en.htm>

23 ТГПУ учится у Надежды Вяловой = <http://www.sokik.ru/news-4243.html>

24 Каргасокская делегация приняла участие в VII международном конкурсе-фестивале „Праздник Топора” = <http://www.sokik.ru/news-5297.html>

aki a mindennapi kommunikáció szintjén beszéli a hanti nyelvet. A középgeneráció tagjai között lehet olyanokat találni, akik passzívan birtokolják a nyelvet, sok mindent megértenek, néhány kifejezést használnak is. A nyelvcsere, a nyelvvésztes gyakorlatilag lezajlott a Vaszjugán folyó mentén. Vjalova nem tartozik azon kevesek közé, akik értik a hanti nyelvet, különösen nem azok közé, akik beszélik is. Erre nem is volt lehetősége. Ellenkezőjét persze maga sem állítja: *azt lehet mondani, hogy nem beszélek hantiul*. Amikor meghalt a nagyapja, megszakadt a kapcsolata a Muraszov családdal, így nem volt kitől hanti beszédet hallania. Naunakban volt egy idős asszony, akihez ha elment az anyjával, azok időnként hantiul beszélgettek, de őt ilyenkor mindig kizavarták a konyhából. Hanti beszédének az alapja az 1996-ban kiadott Mogutajev féle hanti–orosz szótár, amit Markel Kondratyevics, Ajpolovóból származó hanti férfi állított össze öregkorában. A meglehetősen sajátos szótárból, ami csak hantiról fordítja oroszra a szavakat, Vjalova fáradtságos munkával keresgéli ki a kívánt szavakat, és ezeket egymás mögé illesztve kapja meg azt a szöveget, amit hantinak nevez. Ennek a szövegnek nem is az értelme a fontos számára, hiszen elmond mindent oroszul is, hanem a nyelv zenéje. Gyerekkorából emlékezni vélt a hanti nyelv hangzására, ezt próbálta meg imitálni. Egy idős rokona, mikor hallotta a történeteit, büszkén meg is erősítette: „Nagyezsda, te már tisztára elosztjákosodtál”. Számára az a lényeg, hogy azok a gyerekek – akár oroszok, akár hantik –, akik egyáltalán nem találkoztak eddig még a hanti nyelvvel, „megérezzék a szépségét és unikális dallamát ennek az eltűnő nyelvnek”.²⁵ Sikeresnek érzi magát, ha a gyerekek kezdeti kuncogását legyőzi,²⁶ és örömmel fogadja, hogy nyitottak arra, amit hallanak,²⁷ megtetszik nekik a hanti nyelv.

AUTENTICITÁSA

A fentiek alapján bizton állítható, hogy az a művészeti világ, nyelv, amit Nagyezsda Broniszlavovna Vjalova színre visz, alig van kapcsolatban azzal, amit a korabeli, illetve a retrospektív néprajzi leírásokból a vaszjugáni hanti kultúráról, nyelvről tudunk, gondolunk. A jelenség azonban annál sokkal érdekesebb, fontosabb, semmint hogy az autentikusságot érdemes legyen rajta számon kérni.

Egyáltalán nem egyedülálló az, hogy egy olyan helyen – Szibériában mindenképpen (Burükin 2002) –, ahol az etnikus kultúra felmutatása fontossá válik, ám gyakorlatilag nincsen olyan művészeti ág, tevékenység, narratív műfaj, ami ténylegesen tradicionálisként felmutatható lenne, akkor az etnikus vállalkozók felújításokhoz, újításokhoz, kölcsönzésekhez nyúlnak. Ezeket a megalkotott kulturális termékeket autentícizálják, elsősorban saját tekintélyük által, hiszen a publikum őket tekinti az adott kultúra hiteles közvetítőjének. Ergo az, amit ők közvetítenek, az lesz a hiteles etnikus kultúra. De ugyanilyen fontos szerepe van az autentícizálásban a publikumnak is: ami elnyeri a tetszésüket, ami megfelel az

25 <http://www.sokik.ru/news-3568.html>

26 És a legfontosabb, hogy amikor az elején elkezdek beszélni, mind nevetnek. Mondom nekik, srácok, milyen különleges emberek is vagyunk mi, hiszen ha angolt, amerikaiat hallunk a tévében, nem csodálkozunk, nem mosolygunk rajta. De mosolygunk azokon, azon a nyelven, amelyiken az őseink beszéltek, amin az öreg emberek beszéltek. És mi ezen mosolygunk.

27 Amikor beszélek, mesélek a gyerekeknek, akkor sokan közülük: „kérem”, jönnek ezekkel a mobiltelefonjaikkal, „kérem, mondjon még valamit, még valamit”.

egzotikus iránti elvárásainak, az adott etnikus kultúráról bennük élő sztereotípiáknak, azt örömmel elfogadják autentikusnak, és ünneplik eredetiségét, különlegességét, ugyanakkor hagyományosságát, régiségét. Mindez természetesen visszahat az adott csoportra is, erősíti identitásuk etnicizálódását, hosszabb távon a gazdasági, politikai erőforrásokért vívott harcban is tőkét lehet kovácsolni belőle.

Vjalova esetéhez rendkívül hasonló példákat láthatunk a Tomszki megye területén élő szőlőkupok színre vitt népies életképeiben, mondafeldolgozásaiban, a szőlőkup táncscsoport repertoárjában, a fesztiválokon, állami ünnepeken is megjelenő sámán szeánszaiban, a rendszeresen megrendezett szőlőkup ünnepeken, fesztiválokon (Koseljova 2007, 2012; Ignatyenko 2005; Tucskova 2015; Kim–Kudrjasova–Kudrjasova 1996). De ugyanígy Vjalova nyelvhasználatának is – amit megkötésekkel nevezhetünk örökségnyelvi nyelvhasználatnak is (Horváth 2014) – vannak analógiái, akár a Tomszki megye területén is, hiszen például Irina Korobejnyikova, aki maga kiválóan beszél és ír szőlőkupul, orosz nyelvű ám szőlőkup tematikájú szövegeket fordít vissza, szőlőkupra (Korobejnyikova 2001). Igen hasonló Vjalova nyelvhez való viszonyához az is, amit a Kemerovói megye területén élő sórok nyelvhasználatról tudhatunk. A sórok nyelvhasználati preferenciáit vizsgálva kiderült, hogy a városi fiatalok a „saját” nyelv ismeretét ugyan kívánatosnak tartják, ám az orosz ismeretét kötelezőnek vélik, a világnyelvek ismeretét pedig fontosabbnak tartják a sór nyelvénél. Ennek ellenére fontos szimbolikus jelentőséget tulajdonítanak neki, anyanyelvüknek nevezik, és mindegyikük szeretné, ha az ő gyereke majd beszélné ezen a nyelven. Saját nyelvük ugyan megszűnt kommunikációs nyelv lenni, viszont a városi fesztiválokon megjelenítve az ünnepi, színpadi kultúra része lett. (Funk 2011.)

Szibériában tehát most, a Szovjetunió szétesése utáni helyzetre jellemző a tömeges hagyománytermelés, a hagyományok megalkotása, aminek jelentősége nem a vélt vagy valós múltban van; tényszerűségük vagy fikció voltak tulajdonképpen lényegtelen, lényegük éppen az, ahogyan a jelenre hatnak. (Hobsbawm 1987, Kovács 2006.) A megalkotott hagyomány kapcsán pedig nem a hitelesség, hanem a hatékonyság kérdését érdemes felvetni. Márpedig Vjalova tevékenysége hatásos, legalábbis a többségi társadalom felől nézve bizonyosan az, hiszen beemelte a hantikat a nyilvános színterekre, láthatóvá tette őket. Fontos szerepe van ebben annak, ahogyan a témáit megjeleníti. Egyrészt az uralkodó emlékezeti narratívákkal szemben, amelyek a hantikat kihagyják a régió történetéből (Nagy 2016), a hantik örökségét általános emberi örökséggé, közös kulturális kinccsé próbálja tenni.²⁸ Vagyis egyszerűen nem vesz tudomást arról, hogy a többségi társadalom története valójában nem azonos a hantik történetével, és előadásaiban összemosza ezeket. „A gyerekek tudni akarják, hogyan éltek az őseik” – mondja, és azért beszél az előadásokon két nyelven, „hogy a gyerekek megismerjék az anyanyelvük melódiáját” (Petrucsenko 2010: 131). Másrészt előadásaiban fontos szerepe van egyfajta ökológiai tudatosságnak is – az ökológiai szemléletmód, a természettel való harmonikus együttélés, a természet-közelség, a tajgához való immanens hozzátartozás azok a markerek, amelyek a többségi társadalom számára kiemelten fontosak az őslakos kisebbségek kapcsán (Nagy 2015). Vjalova többször megfogalmazta, hogy mennyire aggódik a természetért, mennyire aggasztja a környezetszennyezés, az erdőirtás, a halak és a vadak mértéktelen pusztítása. Ez különösen fontosá teszi szerinte a hanti kultúra megismertetését, hiszen régen az emberek – értsd: a hantik – harmóniában éltek a természettel, a hantik mindig igyekeztek minél kevésbé károsítani a természetet, ezért mindig pontosan csak annyit vettek el tőle, amennyi a közvetlen túléléshez kellett (Petrucsenko 2010: 130). Ha előadásainak címeit megnézzük, egyértelműen

28 Állandóan hangoztatott célja művészetének az, hogy a hantik és a szőlőkupok eltűnő kultúráját megőrizze, felélessze, a népművészetet felvirágoztassa.

ez a kettősség jelenik meg nála: a hanti kultúra, a népművészet – hallgatólagosan közös – örökségként való bemutatása, illetve az erdő, mint tematika. Néhány példa az előadások címei közül: *Az északi népek életmódja és hagyományai; Népművészet és modernitás; A világ szimbólumai a népművészeti alkotásokban;* illetve *A folyó emberei; A tajga emberei.*

Az elmúlt évtizedekben senkinek nem sikerült ilyen erővel megjelenítenie, beszédtemává tennie a vaszjugáni hantikat, mint neki. Sőt, mint láttuk, nemcsak etnikus, de lokális brand is lett, elsősorban papírkivágásai révén vált „a Kargaszoki járás és az egész megye brandjévé”.²⁹ Ez pedig komoly politikai tőkét jelenthet, amennyiben lesz olyan etnikus vállalkozó, (etno)politikus, aki felvállalja, avagy felhasználja majd politikai szintén is a hantikat. Jelenleg úgy tűnik, e lehetőség etnopolitikai felhasználása várat magára, sokkal erősebb a rá épített regionális diskurzus. Ugyanis Vjalova, a „2014-es év asszonya” az egész rajont jeleníti meg sajátos népművészetével. Ez fontos a helyi politikusoknak, hiszen Vjalova fontos megyei fórumokon jelenik meg kiállításával, sőt értékes ajándékot küld a megyei kormányzóknak;³⁰ és fontosnak tűnik Vjalova számára is, aki a Dialog nevű nemzetiségi klub megnyitóünnepségén egyenesen úgy nyilatkozott, hogy „régóta ábrándoztam arról, hogy legyen nálunk a nemzetiségi kultúráknak egy ilyen klubja. És lehet, hogy nem egy nemzetiségre fogunk koncentrálni, mint ahogy azt én csinálom. Mi mind orosz nyelvűek vagyunk, hát miért lenne az elképzelhetetlen, hogy az új klub keretein belül éppen orosz ruhát készítsünk, nem színpadra valót, hanem igazi népit...”³¹

Mindenképpen érdemes lenne megvizsgálni, hogy magára a vaszjugáni hantikra identitásképző hatással van-e Vjalova művészete, illetve hogy egyáltalán hogyan viszonyulnak hozzá, elismerik-e a művészetét a sajátjuknak? Erre vonatkozó vizsgálatokat azonban nem folytattam, ugyanakkor benyomásaim szerint a Kargaszok környékén élő hantik felvállalják őt, fontosnak, esélynek tartják helyzetük javítására az ő felvilágosító tevékenységét.

A NAIV MŰVÉSZ ÉS A NAIV TUDÓS

Nagyezsda Broniszlavovna Vjalova, mint korábban többször is írtam, történeteket ad elő, amelyeket maga ír. Dramatizálja is a történeteket, vagyis papírkivágásai, bábjai, babái segítségével eljátssza, végigmotogatja őket. A verseket általában hantiul és oroszul is megírja, egyszerű rimes, ritmikus szövegben. Verselése inkább naivan bájos, esetlen, semmint professzionális:

Ёнк-Юнк и Яряк
(Водяной дух и ёрш)

„Ёнк-Юнк хранит реку!” –
Говорили в старину.

Ёнк – вода, юнк – святой дух.
Был в правду такой слух.

Jönk-junk és Jarjak
(A Vízi-szellem és a durbincs)¹

„Jönk-junk vigyáz a folyóra” –
Mondták hajdanában.

Jönk – víz, junk – szent szellem.
Valóban ez a szóbeszéd járt.

²⁹ Мастер сибирских вырезанок = <http://tomsk-novosti.ru/master-sibirskih-vyrezanok>.

³⁰ Главам районов рассказали как действовать, если все-таки придется затягивать пояс. = <http://www.sokik.ru/news-6228.html>.

³¹ Живем одной семьей = <http://www.sokik.ru/news-7025.html>.

В Вас-юхане ёрш Яряк
Жил совсем не просто так.
Мелких рыбок поедал,
А большуших разгонял.

Эту саму кутерьму
Ёнк-юнк видел наяву.
Решил Яряка наказать,
В омуточек зло загнать.

Нет га, света, нет еды.
Нарастил Ярик иглы.
В реке рыбки подросли.
Топчут берег кулички.

Ёрш колючий всплыл в реке.
Он всё ж ешё на высоте,
Его хозяином зовут.
Дань признанья отдают.

Чтоб ответить ёрша власть,
Гору костей надо накласть.
Какая вкусная уха! (щербя)
И под стать его икра.

Кинешь удочку в реку.
Клева ждёшь на берегу.
Глядь, большушие круги.
Дернуть удочку спеши!

Вместо рыбины большой
Наш хозяин удалой.
Заглотил крючок, но вот,
В наши руки не идёт.

A Vaszjugánban Jarjak, a durbincs
éldegélt, de nem csak úgy.
A kis halakat megette,
A nagyobbakat szétkergette.

Ezt az egész felbolydulást
Vont-junk éberen figyelte.
Jarjak büntetése mellett döntött.
Az örvénybe kergette a gonoszt.

Nincs ott fény, nincs étel.
Tüskéket növesztett Jarik.
A folyóban a halacszkák megnöttek.
A partot gázlómadarak tapodják.

A tüskés durbincs felbukkant a folyóban.
Még mindig a helyzet magaslatán,
Úrnak szólítják őt.
Elismerő hódolattal illetik.

Hogy a durbincs hatalmát megizlelhessük,
Csontok halmát kell összerakni.
Micsoda finom halleves! (halászlé)
És ráadásnak ott az ikrája!

Beveted a horgod a folyóba.
Várod a kapást a parton.
Nicsak, hatalmas fodrok.
Siess a horgod kikapni.

Nagy halak helyett
A mi urunk a bátor,
Bekapta a horgot, de lám,
Nem adja meg nekünk magát.

Vjalova életműve elsősorban autobiografikus, alapvetően a helyi hagyományokra épít. Olyan történeteket dolgoz fel, amelyeket gyerekkorában hallott, amelyek azokat a hiedelmeken alapulnak, amelyekkel akkoriban találkozott. Saját történetei mellett tudatosan gyűjti előadásaihoz a meséket, mondákat: egyrészt a könyvtárban keresi az északi népek folklór-gyűjteményeit, másrészt beszélget ismerősökkel, mesélteti őket.

A verseinek a szereplői hanti hiedelemalakok, istenségek, szellemek, szörnyek, egyszerű emberek, erdei állatok. Ugyanezek szerepelnek a szövegeket illusztráló kivágásokban is: állatok, növények, az erdő, halászó és vadászó emberek, hanti istenségek. Az előadások alapjának tekinthető történetek, hiedelemmondák azok, amelyeknek a legtöbb kapcsolata van a vaszjugáni hantik kultúrájával, ennek ellenére a barkács-technika (Lévi-Strauss 1966) a hiedelmekhez való viszonyában is erőteljesen megjelenik. Világképe változékony, kialakulatlan, alapja egy idealizált természeti vallás, ahol minden mindennel összefügg, semmi sincsen véletlenül, semmi sem csak önmaga helyén áll, „a tárgyaknak mágiikus tartalmuk is van” (Vjalova é. n.). Bátor asszociációk kapcsolják össze a világot, a kultúrákat. Ezt a világot olyan Erdei szellemek, Vízi szellemek, Erdei asszonyok, Tűz úrnők népesítik be, akik bármely más vallásban szerepelhetnének. *Amulettek* című képeslapsorozatában (Vjalova 2014a) is összeötvöz olyan elemeket, amelyeket talán kapcsolatba hozhatunk a hantikkal, vagy más, Szibériában, Oroszországban általánosan elterjedt hiedelmekkel, de bátran bevont olyan motívumokat is, amelyeknek vajmi kevés kapcsolódásuk van Szibériához: a méh Diána szimbóluma, míg a madártollban Ré és Toth szimbólumára ismer rá.

Filológiai pontosságot nem vár el magától. Ez nemcsak barkácsolásában érhető tetten, hanem esetleges tévedéseiben is. Csak egy példát kiemelve: a Nap, amely a hantiknál kifejezetten női princípium, történeteiben férfiként szerepel.

Előadásainak fontos eleme, hogy hanti ruhában, pontosabban saját készítésű ruhában adja azt elő. Gyakran el is magyarázza annak szigorú szimbolikáját, hiszen *mindig minden jelent valamit, nem csak úgy díszítették a ruhákat*. A gombok a ruhán a madár lábnyomára utalnak; a piros kendő a fején nem más, mint óvó amulett; a piros csík a ruha ujján azért van ott, hogy a keze ne betegejék meg; a piros szalag a lábán ugyancsak amulett, míg a cipője mintái a vizet, az eget és a világ jeleníti meg.

Történeteiben a madarak nemcsak egyszerű állatok, hanem lélekhordozók, a boldogság madarai is. Az erdő pedig egyszerre barátságos és félelmetes, hiszen állandó szereplője a medve, az „Erdő ura”, az „Örökéletű”, aki egyszerre tűnik állatnak és istenségnek, illetve magának a világmindenségnek. „Bemész az erdőbe, Ő ott van a fenyők mögött, feletted, előtted, mögötted.” (Petrucsenko 2010.)

Vjalova tehát amatőr, autodidakta verselő, tipikus példája azoknak a „betolakodó” íróknak, akik az e kötettel ünnepelt Keszeg Vilmos munkásságában oly fontos szerepet játszanak (Lyons 2001; Keszeg 2003, 2008: 249–282). Kívülről, hátrányos helyzetből érkezett szerző, aki hatalmas munkával próbál megfelelni annak a műveltségi, irodalmi ideálnak, amit maga elé tűzött. Mivel felvállalja a helyi hagyományokat, felkéréseket, közéleti szerepet, saját közösségében komoly elismerésre számíthat, fontos szerepet tölt be.

Vjalova ugyanakkor nemcsak a költészet területén „betolakodó”, hiszen betolakodó a tudományos színtéren is. Egyre több tudományos konferenciára hívják, ahol kiállításai mellett előadóként is szerepel. Házának egyik szobáját múzeumnak rendezte be. És bár tanulmányokat is ír, érzi, hogy igazi műfaja nem a tudományos szöveg: „Előadást írok, de a kezem magától nyúl papírárt és ollóért. Alkotni, alkotni!” (Vjalova 2010: 128.) Témája elsősorban saját papírkivágó művészete, annak szerepe az oktatásban, de írt már leíró néprajzi tanulmányt is (Vjalova é. n.).

Tudományos szövegeit olvasva ráismerünk arra a szövegtípusra, amit Réger Zita és Kovalcsik Katalin „naiv tudománynak” nevez, amikor a cigányokról, cigányok által írt, tudományosnak szánt szövegeket értelmezték naiv művészetként (Kovalcsik–Réger 1995). Vjalova történetalkotási stratégiájára is (1) a mesealkotásra jellemző tér és időkeret a jellemző, amiben bármit bármivel össze lehet kapcsolni, és amiben akár helyben élő több ezer éves kultúrának is nevezheti a hantikát (Vjalova 2011: 90). Ezek az írások is (2) nélkülözik a tudományos problémát, eszköztárat, taxonómiája esetleges, következtelen, és bár próbálja alkalmazni a tudományos szövegek eszköztárának formális elemeit, valójában argumentáció helyett történeteket mesél, elemzések helyett ismereteket terjeszt.³² Bevon bármilyen tudományos gondolatot, amit alkalmazhatónak gondol, és ahelyett, hogy szükségét érezné annak, hogy e gondolat alkalmazása mellett érveljen, azt tekinti mondandója abszolút bizonyítékának.³³ Fogalomhasználata esetleges (3), eltér a tudományostól. Elsősorban az etimológiák terén engedni szabadon fantáziáját, felszíni hasonlóságokból von le meglepő következtetéseket.³⁴ Vjalova érvelése is leegyszerűsítő (4), a tudományos hitelesség helyett szubjektív hitelességre törekszik. Szinte minden tudományos szövegébe betolul személyes életútja, állításait élettörténete legitimálja.

32 Vö. a vaszjugáni hantik matriarchátusáról írottakat: Vjalova 2006: 48.

33 Vö. a színek pszichológiájának az alkalmazását a saját színszimbolika-értelmezéséhez: Vjalova é. n.

34 Vö. a Muraszov családnév megfejtése, mint 'szinjai ember': Vjalova 2006: 46.

Vjalova számára a tudományos szöveg csak egyfajta kaland, tényleges kifejezési formájának a művészetet tekinti. De tudományosságának is ugyanaz a célja, mint művészetének: a hanti kultúra feltámasztása és bemutatása. Tudományos tevékenysége mögött is mindenképpen látnunk kell a szibériai kisleány nemzetiségpolitikai szerepvállalását, egyértelmű kapcsolatát saját etnikus, sőt nemzeti kultúrájuk felfedezésével.

Vjalova csak kalandozó a tudomány területén, ám tevékenysége értelmezhetetlen a „bennszülött antropológusok” oroszországi szerepének ismerete nélkül (Nagy 2014). Balzer hívja fel a figyelmet arra, hogy a néprajztudomány a „bennszülött antropológusok” számára nem egyszerűen tudomány, hanem politikai, közéleti aktivitás is, a nemzeti létért folytatott harc eszköze (Balzer 1995). Bevallottan küldetéstudatuk van, célközönségük elsősorban saját etnikumuk közössége. Azon a tudományos feladaton túl, hogy megismerjék saját kultúrájukat, alapvetőnek tartják, hogy azokkal is megismertessék és megértessék azt, akik ettől az – etnikusnak tekintett – kultúrától esetleg eltávolodtak, és büszkévé tegyék őket „saját” kultúrájukra. Emellett a kultúrmisszió mellett egyéb célokat is megfogalmaznak, Szibériában elsősorban azt, hogy megküzdjenek az ökológiai károkkal, illetve, hogy felrázzák a vallási életet. Etnopolitikai céljaikat elsősorban úgy érhetik el, ha az élet más területein szerzett tőkéküket konvertálják – sokszor direkt – politikai tőkévé. A tudományos titulus nagyobb politikai súlyt kölcsönöz, nagyobb közéleti mozgásteret teremt az aktivista számára, ezért sokan kifejezetten politikai célokból szereznek maguknak tudományos fokozatokat. A „laikus” és a „szakértő” közötti mezsgye keskeny, könnyen átjárható, az élet bármely területén szerzett legitimitás könnyedén konvertálható tekintéllyé az élet más területein is, és mindezek háttérében etnopolitikai célok húzódnak meg.

A „bennszülött kutató” – akárcsak Vjalova – kultúráját úgy mond „autentikus” módon, születési alapon ismeri, ezért bátran értelmezi magát kultúrakutatóként is: konferenciákra jár, hozzászól tudományos vitákhoz is.³⁵ Legitimitását az oroszországi „akadémikus tudományosság” részben – a szibériai biztosan – elismeri, aminek mozgatórugója e kutatóknál a kisebbségpolitikához való viszony. Ennek köszönhetőek a konferencia-meghívások és az is, hogy hatásukra immár a közvélemény sem vonja kétségbe tudós voltukat. Vjalova is egyre gyakrabban jelenik meg a sajtó hasábjain tudósként, honismeret- és néprajzkutatóként,³⁶ aki a szölkupokat és a hantikat tanulmányozza.³⁷

ÖSSZEZGÉS

Nagyezsda Broniszlavovna Vjalova életét és művészetét megismerve már nem teljesen meglepő, hogy a már említett Aseulov őt a járás és a megye leghíresebb embereként említette. Vjalova olyan hanti származású népművész, aki rátalált sajátos önkifejezési formájára, a papírkivágásra. Ebből kiállításokat rendezett, illetve ezeket felhasználva ismeretterjesztő előadásokkal járta a gyerekinézményeket is, hogy elsődleges közönségét, a gyerekeket is elérje. Ezt a hagyományosnak nem nevezhető technikát a környezete érdekesnek találta, így Vjalova

35 A Gyáni Gábor által használt „public history”, „nyilvános történelem” fogalom értelmében vett „nyilvánossági tudományról”, „nyilvánosságbeli kultúratudományról” beszélhetünk (Gyáni 2012).

36 Сибирские вырезанки = <http://www.sokik.ru/news-3568.html>.

37 Мастер сибирских вырезанок <http://tomsk-novosti.ru/master-sibirskih-vyrezanok>.

a járás és a megye nyilvános diskurzusaiba is becsempészte az onnan évtizedek óta kirekesztett vaszjugáni hantikat. Számára talán az a legfontosabb, hogy munkája a vaszjugáni hantik brandjévé vált, de emellett lokális jelleget is kapott, a járás is felhasználja, mint védjegyét. Vjalova művészete egyértelműen illeszkedik abba a szibériai helyzetbe, amikor a hagyományos életmódot, művészeteket elvesztő, ám az etnikus magára ébredés fázisában levő csoportok – illetve azok etnikus vállalkozói – megpróbálnak felújítani tradicionális, visszatanzultatott kulturális formákat, illetve újakat alkotnak, megalkotott hagyományokat teremtenek.

Vjalova aktivitása a művészetek területén a legerőteljesebb, de jelen van a tudományos életben is. Autodidakta művész és autodidakta kutató, aki mindkét szintéren „betolakodónak” tekinthető. A „bennszülött antropológusok” aktivitása ritkán artikulálódik élesen, ide-oda csúszkálhat különböző aktivitási területek között: könnyedén lehet belőlük politikus, gyakran válhatnak ökológiai aktivistává, vallási, spirituális vezetővé (vö. Lukina 2002), vagy éppen művésszé, mint Vjalova. A különbség talán az a „betolakodó művész” és a „bennszülött antropológus” között, hogy előbbi nehezebben válik politikai szereplővé, mint az utóbbi, hiszen aktivitásának célja egészen más: elsősorban az önmegvalósítás, az önkifejezés mozgatja, nem pedig (etno)politikai, közösségi célok.

SZAKIRODALOM ÉS FORRÁSOK

Balzer (Mandelstamm), Marjorie

1995 What's „Native” About Non-Russian Anthropology? In: Uő (ed.): *Culture Incarnate: Native Anthropology from Russia*. Armont, New York, 3–28.

Burükin A. A. (Бурыкин А. А.)

2002 Некоторые проблемы социокультурного развития малочисленных народов Севера РФ в свете гендерного подхода. = *Расы и народы*. Вып. 28 / Отв. ред. З.П. Соколова, Д.А. Функ; М.: Наука, 188–213. Elérhetőség: http://static.iea.ras.ru/books/Rasy_i_narody_28.pdf.

Elliot, Richard – Davies, Andrea

2006 Symbolic brands and authenticity of identity performance. In: Schroeder, Jonathan E. – Salzer-Mörling, Miriam (eds.): *Brand Culture*. Routledge, London, 155–170.

Funk Dmitrij (Функ Дмитрий)

2011 *Городские и индигенные: дискурси новых тенденций в жизни арктических/северных народов*. Kézirat.

Gyáni Gábor

2012 Nemzet, kollektív emlékezet és public history. *Történelmi Szemle* LIV. (3) 357–375.

Hobsbawm, Eric

1987 Tömeges hagyomány-termelés: Európa 1870–1914. In: Hofer Tamás – Niedermüller Péter (szerk.): *Hagyomány és hagyományalkotás. Tanulmánygyűjtemény*. (Kultúraelmélet és nemzeti kultúrák, 1.) MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 127–197.

Horváth Csilla

2014 Régi problémák, új megoldások: manysi nyelvtanítás az alternatív és közoktatási intézményekben. *Nyelvtudományi Közlemények* 110. 67–78.

Ignatyenko Zoja Alekszejevna (Игнатенко Зоя Алексеевна)

2005 Культура современных селькупов Томской области. In: *Проблемы историко-культурного развития древних и традиционных обществ Западной Сибири и сопредельных территорий*. Томск, 249–251.

Keszeg Vilmos

2003 Csángó írástudók, csángó költészet. *Korunk* XIV. (9) 57–60.

- 2008 *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*. Egyetemi jegyzet. (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 3.) KJNT – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár.
- Kim Alekszandra Arkagyijevna – Kudrjasova Tamara Konsztantyinovna – Kudrjasova Darja (Ким Александра Аркадиевна – Кудряшова Тамара Константиновна – Кудряшова Дарья)
1996 Селькупский праздник в Пиль-эд и культ лося-. In: *Материалы и исследования культурно-исторических проблем народов Сибири*. ТГУ, Томск, 219–212.
- Korobejnyikova (Malkova) Irina Anatoljevna (Коробейникова (Малькова) Ирина Анатольевна)
2001 Проблема обратного перевода фольклорных текстов: с русского языка на селькупский // Самодийцы. Тобольск; Омск, 274–280.
- Koseljova Jelena Jurjevna (Кошелева Елена Юревна)
2007 Трансформационные процессы в духовной культуре селькупов и хантов Томской области в 1990–2000-е годы. *Вестник Томского Государственного Педагогического Университета* 66. (3) 168–173. Elérhetőség: http://vestnik.tspu.edu.ru/files/vestnik/PDF/articles/kosheleva_e_yu_168_173_3_66_2007.pdf.
2012 *Этнические движения коренных малочисленных народов Севера. Западносибирский регион, рубеж 20-21 веков*. Lambert Academic Publishing, Saarbruecken.
- Kovács Ákos
2006 *A kitalált hagyomány*. Kalligram, Pozsony.
- Kovalcsik Katalin – Réger Zita
1995 A tudomány mint naiv művészet. *Kritika*. (2) 31–34.
- Kulemzin Vladislav Mihailovics – Lukina Nagyvezsda Vasziljevna (Кулемзин Владислав Михайлович – Лукина Надежда Василевна)
1973 *Легенды и сказки хантов*. ТГУ, Томск.
- Lévi-Strauss, Claude
1966 *The Savage Mind*. University of Chicago Press, Chicago.
- Lukina Nagyvezsda Vasziljevna (Лукина Надежда Василевна)
1979 *Альбом хантыйских орнаментов (восточная группа)*. ТГУ, Томск.
2002 *Наука как форма общественного развития северных этносов*. Издательство Университета, Томск.
- Lukina Nagyvezsda Vasziljevna – Szokolova Zoja Petrovna– Szjázi Antnyina Mihailovna (Лукина Надежда Василевна – Соколова Зоя Петровна – Сязи Антонина Михайловна)
2005 «Ханты». *Декоративное искусство. Народы Западной Сибири*. М.: Наука. (серед. В.И. Молодин и И.Н. Гемуев) 193–198.
- Lyons, Martin
2001 La culture littéraire des travailleurs. Autobiographies ouvrières dans l'Europe de XIXe siècle. *Annales. HSS*. (4–5) 927–946.
- McCormick, Charlie T. – Kennedy White, Kim (eds.)
2011 *Folklore. An Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music and Art*. 1. ABC-CLIO.
- Mejko Tatyjana (Мейко, Татьяна)
2014 *Сказки среднего мира*. Красное Знамя, Томск.
- Mogutajev Markel Kondratyevics (Могутаев Маркел Кондратевич)
1996, *Хантыйско-русский словарь (васюганский диалект)*. ТГПУ, Томск.
- Nagy Zoltán
2007 *Az őseink még hittek az őrdögökben. Vallási változások a vaszjugani hantiknál*. MTA Néprajzi Kutatóintézet – PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan, Budapest.
2014 Sámántánc a konferencián: a néprajztudomány teologizálódása Oroszországban. *Ethnographia* 125. (2) 234–249.
2015 The forest: religious and narrative symbol of a disintegrating society. In: Mosia, Bela (ed.): *Annual Scientific Work 2015. Book of Scientific Works of the Conference of Belief Narrative Network of ISFNR*. Shota Meskhia State Teaching University, Zugdidi, 121–125.
2016 Osztjákok vagy hantik? Diskurzusok között vergődve. *Ethnographia* 127. (3) 79–100.

- Petrucsenko (Петрученко)
2010 Образ земли хантов. *Восточная Коллекция*. (4) 130–135.
- Rüngyina Olga Mihajlovna (Рындина Ольга Михайловна)
2013 Я рисую ножницами... In: Вялова, Надежда Брониславовна. *Сибирские вырезанки* / Н. Вялова. D-Print, Томск, 3–7.
- Sirelius Uno Taavi (Сирелиус Уно Тави)
2001 Путешествие к хантам. ТГУ, Томск.
- Terebess Ázsia Lexikon
Elérhetőség: <http://terebess.hu/keletkultinfo/lexikon/papirkivagas.html>
- Tóth Andrea Judit
2010 A papírkivágás művészete. *Konfuciusz Krónika*. (2) Elérhetőség: <http://www.konfuciuszintezet.hu/index.php?menu=muveltség&almenu=8&cikkszám=53>
- Tucskova Natalja ANatoljevna (Тучкова Наталья Анатольевна)
2001 *Каталог. Хантыйская коллекция ТОКМ*. Издательство Томского университета, Томск.
2015 Художественная самодеятельность и фольклоро-мифо-творческий процесс как этноконсолидирующие факторы, стимулирующие рост этнической идентичности (по материалам Парабельского района Томской области). *Томский журнал лингвистики и антропологии* 2 (8) 102–111.
- Vjalova, Nagyezsda Broniszlavovna (Вялова, Надежда Брониславовна)
2006 Предания таежного края. In: Н.М. Получина (ред.): *Проблемы изучения, сохранения и использования искусства вырезки. Материалы международного симпозиума, посвященного 95-летию со дня рождения Алексея Максимовича Петриченко*. Домодедовский историко-художественный музей. Домодедово: 46–49.
2010 О земле моей слово. In: *Искусство вырезания из бумаги как способ общения. Материалы 3 Международного симпозиума, посвящённого памяти Юлии Даниляускене*. Историко-художественный музей. Домодедово, 126–128.
2011 Роль декоративно-прикладного творчества в возрождении и сохранности культуры ханты. In: *Научно-теоретические и методические основания организации профильно-профессионального обучения в сельской школе. Материалы Всероссийской научно-практической конференции с международным участием г. Томск, 28-29 октября 2010 г.* ТГПУ, Томск, 90–94.
- 2013a *Сибирские вырезанки* / Н. Вялова. D-Print, Томск.
2013b *Кулайская цивилизация в сибирских вырезанках*. Каталог. (ко-автор Александра Баранова.) D-Print, Томск.
2014a *Обережка. Набор открыток*. Корг Сохи, Каргасок.
2014b *Васюганские мотивы: Набор открыток*. (Каргасокская центральная районная библиотека.) МБУК, Каргасок.
2015a *Жизнь в рифме. Стихи*. (Каргасокская центральная районная библиотека.) МБУК, Каргасок.
2015b *Сказочки – Маньчалит / Текст: сказки по мотивам хантыйских преданий. оформление О. К. Кичигиной*. (Каргасокская центральная районная библиотека.) МБУК, Каргасок.
2015c *Сибирские вырезанки: Набор открыток*. (Каргасокская центральная районная библиотека.) МБУК, Каргасок.
2016 *Почему караси плоские? Сказка по мотивам хантыйских преданий. Компьютерная верстка и дизайн: Кичигина Ольга Константиновна*. (Каргасокская центральная районная библиотека.) МБУК, Каргасок.
- é. n. *Из истории национального костюма хантов*. Kézirat. h. n.

CUSTODELE CARE I-A FĂCUT PE HANTI DIN VASYUGAN FAIMOȘI

Studiul de față se referă la un artist și om de știință naiv hanti din Vasyugan. După o prezentare a cursului vieții și a carierei sale artistice și științifice, urmează o interpretare a artei sale, prin reflectarea asupra unor noțiuni ca artist intrus, autenticitate, tradiție inventată, „știința naivă”. Pentru o bună înțelegere a operei acestei personalități, autorul studiului include cariera artistică a acestuia în șirul culturilor care și-au pierdut continuitatea, apoi au fost recreate, un fenomen foarte specific pentru zona Siberiei, apoi textele sale științifice în contextul specificității siberiene a activității antropologilor indigeni. Autorul interpretează prezența artistului și prin prisma recepției publice legate de populația hanti din Vasyugan.

THE CUSTODIAN, WHO MADE VASYUGAN KHANTIES FAMOUS

The paper is written about a Vasyugan Khanty naïve artist and naïve scholar. After a review of the life course and his artistic and scientific career, the author interprets his art by circumambulating concepts like intruder artist, authenticity, invented tradition, naïve science. So as to help comprehend the oeuvre, he embeds his artistic endeavour among the examples of re-created ethnic cultures with an interrupted continuity highly typical of Siberia. As for his scholarly writings, the author tries to find their place in the special Siberian practice of native anthropologists. He also interprets the artist's efforts from the aspect of the public reception of the Vasyugan Khanties.

KÉPEK

1. Papírkivágás színes háttérre ragasztva: „A medve” (a szerző felvétele)

2. Papírkivágás színes háttérre ragasztva: „A vadász” (a szerző felvétele)

3. Papírkivágás színes háttérre ragasztva: „A rokon” (a szerző felvétele)

4. Vjalova történetet mesél magá készítette babákkal (a szerző felvétele)

5. Vjalova történetet mesél kivágásai segítségével (a szerző felvétele)

6. Vjalova gyerekekkel egy óvodai bemutatón (Anna Gennagyjevna Vjalova felvétele)

7. Vjalova gyerekekkel egy projektbemutatón a Vjalova által kézzel varrt hanti, pontosabban saját készítésű ruhában (Anna Gennagyjevna Vjalova felvétele)

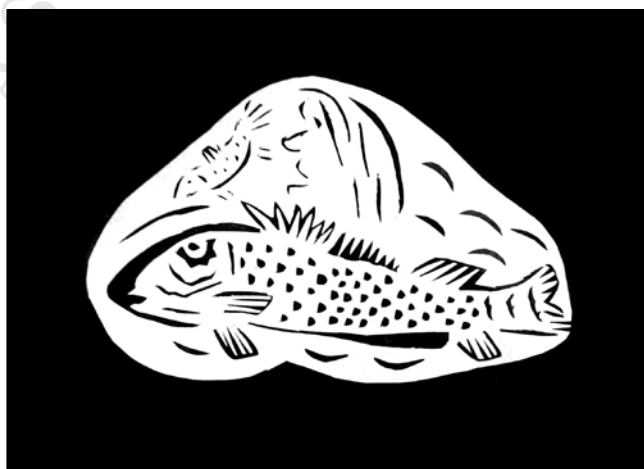
8. Lenvászon táska Vjalova motívumával: „Siketfajd” (a szerző felvétele)

9. Lenvászon ing Vjalova motívumával: „A medve” (a szerző felvétele)

10. Hűtőmágnes Vjalova motívumával: „A siketfajdok elrepültek délre” (a szerző felvétele)

11. Illusztráció a Jönk-junk és Jarjak (A Víziszellem és a durbincs) című történethez (a szerző felvétele)